

заклади освіти та інші заклади освіти відіграють важливу роль у цьому процесі, допомагаючи дітям здобувати необхідні знання та вміння.

До перспектив подальших досліджень відносимо питання засобів освітньо-виховного впливу на дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Синьов В. М. Психологія розумово відсталої дитини : підручник К.: Знання, 2008. 360 с.
2. Хохліна О. П. Основи спеціальної психології : курс лекцій. К. : НАВС, 2011. 104 с.
3. Хохліна О. П. Особливості формування розумової сфери в учнів з різними інтелектуальними можливостями у процесі виконання навчально-практичних завдань. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. №1. С. 45–54.
4. Чеботарьова О.В. Теоретичні та методичні основи реалізації змісту освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. *Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології* : зб. наук. праць. Київ, Вип. 9. 2018. С. 75–80.

Анна СИНИЦИНА

студентка 5 курсу
спеціальності 016 Спеціальна освіта
(Олігофренопедагогіка.)
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка
Науковий керівник – **Ю. М. КОСЕНКО**,
канд. пед. наук, доцент

ПРИЙОМИ ЗБАГАЧЕННЯ АКТИВНОГО СЛОВНИКА У ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

У статті наголошено на актуальності розвитку зв'язного мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями на уроках історії. Проаналізовано наукові дослідження з проблеми вивчення. Визначено проблеми усвідомлення нових слів історичного змісту школярами зазначеної категорії. Наголошено на тому, що опрацьовані історичні терміни повільно та з великими труднощами вводяться в зв'язне мовлення. У дослідженні наведено найбільш ефективні прийоми збагачення активного словника у школярів з інтелектуальними порушеннями на уроках історії.

Ключові слова: активний словник, діти з інтелектуальними порушеннями, уроки історії, зв'язне мовлення.

Anna Synytsyna. Active vocabulary enrichment techniques in schoolchildren with intellectual disabilities on history lessons

The article emphasizes the relevance of the development of coherent speech in children with intellectual disabilities in history lessons. Scientific studies on the problem of learning are analyzed. The problems of understanding new words of historical content

by schoolchildren of the specified category have been determined. It is emphasized that elaborated historical terms are slowly and with great difficulty introduced into coherent speech. The research shows the most effective methods of enriching the active vocabulary of schoolchildren with intellectual disabilities in history lessons.

Key words: active vocabulary, children with intellectual disabilities, history lessons, coherent speech.

Постановка проблеми. Пошуки шляхів ефективного розвитку мовлення в учнів з інтелектуальними порушеннями є однією з важливих проблем, які стоїть перед сучасною спеціальною освітою. Першочерговість розвитку мовлення визначається необхідністю оволодіння мовою, вільним опануванням умінь і навичок спілкування, а це зумовлено завданнями спеціальних закладів середньої освіти та змістом освіти.

Аналіз змісту навчальної програми з курсу «Історія України» та підручників з історії України (7–9 класи) для дітей з особливими освітніми потребами (F70) свідчить про важливість цього питання та передбачає розвиток усного мовлення школярів означеної категорії (уміння слухати-розуміти усні висловлення, говорити та писати), формування елементарних аналітико-синтетичних умінь у роботі над текстом, реченням, словом [4; 5; 6].

Розвиток зв'язного мовлення учнів з порушеннями інтелекту на уроках історії не можливий без збагачення їхнього активного словника та розглядається нами, як провідний принцип, що пронизує й об'єднує всі без винятку сторони мовленнєвої діяльності учнів.

Актуальність. Проблему підвищення ефективності навчання історії дітей з інтелектуальними порушеннями досліджували М. Арнольдов, О. Зоріна, А. Капустін, Л. Константинова, В. Синьов, Л. Смірнова, К. Турчинська та інші. Науковці відзначають труднощі при засвоєнні курсу історії, осмисленні певних історичних подій, явищ, фактів, понять, відомостей про історичні особистості [1; 2; 3].

У школярів цієї категорії набагато довше формуються історичні уявлення у порівнянні з нормотиповими однолітками, повільно та з великими труднощами вводяться засвоєні нові терміни в зв'язне мовлення.

На думку Г. Плешканівської велике значення на уроках історії необхідно приділяти словниковій роботі, формуванню пасивного та активного словника у школярів з інтелектуальними порушеннями.

Мета статті полягає у висвітленні прийомів збагачення активного словника у школярів з інтелектуальними порушеннями на уроках історії.

Виклад основного матеріалу. Під час вивчення минулого України, діти з інтелектуальними порушеннями опановують історичними поняттями, що потребує усвідомлення ними значення цих слів. Усвідомлення нового терміну не є пасивним, виключно механічним запам'ятовуванням слова та його співвідношенням з відповідним предметом, дією або явищем, а – активний, цілеспрямований процес.

Цей процес включає певну послідовність, починаючи з невиразного уявлення значення нового слова, його застосування учнем, і, нарешті, на заключному етапі дійсне його усвідомлення.

Кінцевою метою словникової роботи зі збагачення історичного словника школярів є використання учнями нових слів у висловлюваннях.

Тому в методиці говорять про активний і пасивний словник. Основна відмінність активного словника від пасивного проявляється у рівні володіння словом. Слово входить у активний словниковий запас учня, якщо він усвідомлює значення цього слова, вміє правильно поєднувати його з іншими словами і доречно вживати в своєму мовленні.

Усвідомлення значення слова – це лише початок оволодіння змістом історичного поняття. До пасивного словникового запасу належить слово, якщо воно у свідомості учня співвідноситься з реалією чи поняттям і він розуміє його хоча б у самому загальному вигляді, але не вміє правильно вжити або не вживає у власному мовленні [7].

Словникова робота – це систематичне, цілеспрямоване оволодіння під керівництвом учителя незнайомими чи знайомими, але важкими словами, засвоєння їх значень і сфер вживання з метою використання у власних висловлюваннях. Вдосконалення словникового запасу школярів відбувається на кількісному та якісному рівнях.

При організації словникової роботи з учнями, які мають інтелектуальні порушення, потрібно враховувати особливості осмислення ними значення окремих слів та виразів. Так, якщо діюча в оповіданні особа називається по-різному (Володимир Великий, Володимир «Красне Сонечко», Володимир Хреститель, київський князь, Великий князь Київський), то деякі учні можуть не зрозуміти, що йдеться про одну й ту ж людину.

Також зустрічаються школярі, які окремі вирази розуміють буквально. Наприклад, якщо вчитель використає вираз «похід Батия на землі Русі», то школярі можуть уявити не військо під командуванням хана Батия, а одну людину, яка пішла війною на Русь.

Іноді вже знайомі школярам слова вживаються з новим смисловим відтінком або з переносним значенням, відповідно, діти можуть неправильно зрозуміти всю історичну розповідь або відповідний його фрагмент. Так, використовуючи вираз «...боровся за престол», деякі школярі можуть сприйняти цю фразу, як хтось боровся за стіл, оскільки слово «престол» через непорозуміння замінюється співзвучним словом «стіл».

Словникова робота організовується на основі певних принципів і проводиться з використанням відповідних прийомів. Привчити дітей з інтелектуальними порушеннями вслухатися в слова та фрази, навчити їх бачити зв'язок слова з іншими і розуміти значимість слів, їх пряме і переносне значення можна, якщо словникова робота вестиметься систематично і на міжпредметному рівні: у позаурочний час, на уроках літературного читання, української мови та літератури тощо.

Особливе значення має її правильна організація на уроках читання, де вона не повинна зводитися, як це часто буває, тільки до правильної вимови слів, їх написання та пояснення сучасного значення.

Учитель повинен не тільки пояснювати нові слова, але й спонукати школярів до самостійного знаходження пояснень нових термінів у тексті підручника, наочності, словниках, дитячих енциклопедіях та інших джерелах.

Схильність учнів означеної категорії до засвоєння однозначності слова треба попереджати шляхом роз'яснень та організації вправ зі знаходження в підручнику інших значень для засвоюваного терміну. Так, термін «орда», яке зустрічається семикласникам при вивченні періоду роздробленості Русі, може означати монголо-татарське військо, а в сучасній українській мові під ордою розуміють неорганізований, неприборканий натовп.

Значення слів, які позначають конкретні предмети, зазвичай формується за допомогою образної наочності (знаряддя праці, озброєння тощо). При цьому в роботі з наочністю треба частіше використовувати прийом варіювання, який допомагає попередити та скоригувати виникнення спотвореного або не повного образу у школярів з порушенням інтелекту через те, що вони часто звертають основну увагу на яскраві другорядні деталі, видаючи це другорядне за основне («щити у слов'ян були тільки червоного кольору»).

Прийом варіювання допоможе учням побачити несуттєві властивості, що постійно змінюються (колір, розмір тощо), і навпаки виділити суттєві, незмінні та загальні для всіх зображень такого об'єкта. Так, порівнюючи кілька малюнків, які зображують озброєння давньоруських воїнів, школярі під керівництвом вчителя звертають увагу, наприклад, на те, що щити у них могли бути різних кольорів (не обов'язково червоними), розміру та формі (у кінних воїнів одні, у піших – інші). Робиться висновок, що все, що змінюється є несуттєвими ознаками. Суттєві ознаки поняття можна пояснити як головні, основні, без яких предмет втрачає своє призначення. Так, основне призначення бойового щита – обороняти, захищати воїна від стріл та ворожих ударів (оборонний обладунок), але щоб щити виконували це призначення, вони мають бути міцними, легкими та зручними у бою. Все це і становить істотні ознаки цього поняття.

Для з'ясування значення деяких слів застосовується інший засіб наочності – карта. Наприклад, учні краще зрозуміють, чому в понятті «східні слов'яни» з'явилося слово східні, якщо на відповідній історичній карті спочатку знайдуть місця розселення південних та західних слов'ян, а потім визначать місце розташування східних слов'ян.

Деякі слова пояснюються на основі виду заняття: полюддя – ходити по людях за даниною (збір князем данини); панщина – робота на пана тощо.

Значення складного слова учні можуть зрозуміти, якщо під керівництвом вчителя розділять його на прості: землевласник – земля, володіти; воєвода – воїнів водити.

Окремі слова краще усвідомлюються, якщо до них школярі здійснять підбір одно корінних слів: данина – давати милостиню; панщина – пан. У інших випадках підбираються слова-характеристики, властивості, що відображають, ознаки предмета чи явища. Наприклад: слова для характеристики поняття «козаки» – захисники, войовничі, енергійні, сміливі, мужні тощо.

Так можливе використання прийому підбору синонімів та антонімів. Це допомагає краще усвідомити значення та глибину слова, уточнити значення інших слів. Наприклад: селянин – мешканець села, землероб, хлібороб; хан князь – правитель; дружинник – воїн та інші.

Для активізації словникової роботи на уроках історії можна організувати «словникові п'ятихвилинки» або розминки, коли протягом 2-4 хвилин вчитель ставить перед класом питання та завдання на з'ясування знання нових слів та їх значення.

Підбір слів вчитель повинен здійснювати з урахуванням теми, рівня засвоєння навчального матеріалу тощо. Таку роботу можна проводити у зручний час на уроці, але це треба робити систематично з уроку в урок, тоді і буде позитивний результат.

Висновки. Таким чином, наведені прийоми словникової роботи дозволяють більш якісніше проводити словникову роботу з учнями з порушеннями інтелекту на уроках історії. Послідовна та постійна робота зі словом вчить школярів спостерігати, вдумливо читати, свідомо сприймати слово вчителя, наочність, фільми художньо-історичного змісту, правильно передавати свої думки.

Перспектива дослідження. Перспективою наступних досліджень є вивчення специфіки засвоєння предметних понять на уроках інших курсів та впровадження прийомів словникової роботи на інших навчальних предметах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арнольдов М. А., Константинова Л. П. Самостоятельная работа учащихся вспомогательной школы на уроках истории. *Дефектология*. 1971. № 2. С. 34–37.
2. Капустин А. И., Ковтонюк П. Е. Методика преподавания истории. Учебное пособие для студентов-дефектологов и учителей вспомогательных школ. Славянск: СГПИ, 1992. 115 с.
3. Капустин А. І. Теоретичні передумови формування понять на основі використання корекційно-розвивальних функцій наочності. *Гуманізація навчально-виховного процесу. Науково-методичний збірник*. Слов'янськ, 2003. Вип. ХІХ. С. 331–335.
4. Косенко Ю. М. Історія України : підручник для 8 класу спеціальних закладів загальної середньої освіти (F 70). Чернівці: Букрек, 2017. 304 с.
5. Косенко Ю. М. Історія України : підручник для 9 класу спеціальних закладів загальної середньої освіти (F 70). Чернівці: Букрек, 2018. 304 с.
6. Косенко Ю. М. Історія України. 7 клас : підручник для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей. Чернівці: Букрек, 2016. 280 с.
7. Рудзевич І. Л. Роль та місце художньої літератури у навчанні історії України в допоміжній школі. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія*. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006. 2011. Вип. 3. С. 162–166.